

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

Är nykterhet ett avvikande beteende? - Enskilda individers syn på nykterhet

Författare: Josefine Eriksson
Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp
Höstterminen 2010
Handledare: Eva Kärfve

Abstrakt

Författare: Josefine Eriksson

Titel: Är nykterhet ett avvikande beteende? Enskilda individers syn på nykterhet.

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp

Handledare: Eva Kärfve

Sociologiska institutionen, höstterminen 2010

Nykterhet kan ses som ett avvikande beteende och skapa utanförskap i sociala situationer för många människor. Denna uppsats behandlar hur enskilda individer uppfattar nykterhet och om de anser det vara ett avvikande beteende. Genom utförandet av semistrukturerade intervjuer, både med personer som inte dricker och med personer som dricker alkohol, samlas data in. Dessa data analyseras med hjälp av Howard S. Beckers teori om avvikande beteende samt Randall Collins teori om sociala interaktionsritualer. Målet är att undersöka synen på nykterhet samt hur människors sociala beteende påverkas genom att vara nykter. Jag beskriver vilken roll alkohol spelar som social dryck för individers syn på nykterhet och undersöker vilken roll samhällets normer och människors förväntningar spelar, och då i synnerhet på nykterhet som avvikande beteende. Slutsatserna är att alkohol är en social dryck som är betydelsefull och ofta självklar i sociala sammanhang. De som inte dricker ses ofta som onormala och konstiga. Sanktioner, som påtvingat utanförskap och ifrågasättande av handlingar och åsikter, utdelas då någon bryter mot normen att dricka alkohol. Dessa sanktioner gör enligt Becker de nyktra till avvikare, som inte känner att de är en del av gemenskapen. Även de ritualer som utförs vid alkoholdrickande gör att nyktra personer ställs utanför samhörigheten. Detta gör att många undviker att till exempel gå på fest, gå ut på pubar eller gå på släkträffar. Utanförskapet som skapas i och med att någon är nykter är dock inte totalt, utan det är situationsbetingat och förhandlingsbart.

Nyckelord: Nykter, alkohol, avvikande, utanförskap, Becker, Collins

Innehållsförteckning

Inledning och problemformulering	4
Syfte	4
Uppsatsens utgångspunkter	5
Teoretiska utgångspunkter	5
Howard Becker: Avvikande beteende och utanförskap	6
Randall Collins: Sociala interaktionsritualer.....	7
Metod.....	8
Kvalitativ metod.....	8
Material: Data från intervjuer.....	9
Intervjupersoner	10
Analys av intervjumaterialet.....	12
Alkohol som social dryck.....	12
Normer och förväntningar	14
Avvikelse och utanförskap	16
Diskussion	20
Bibliografi	23

Inledning och problemformulering

Det är mera normalt att dricka alkohol än att inte dricka alkohol. (...)

Dricker man inte så ses man som onormal. Det är känslan jag får

(Christoffer).

När jag slutade dricka alkohol och berättade det för omgivningen blev mitt beslut ifrågasatt. Varför ville jag inte dricka alkohol? Var det okej att andra runtomkring mig drack och gick jag fortfarande på fest? Dessa kommentarer gjorde att jag började fundera över varför det inte var helt accepterat att vara nykterist, när alkoholkonsumtion kan vara farligt för hälsan och missbruk av alkohol är en stor ekonomisk börda för samhället. Jag började fundera över om att vara nykter – att vid ett givet tillfälle helt avstå från alkohol - är ett avvikande beteende.

Detta arbete behandlar enskilda individers syn på nykterhet och i synnerhet synen på nykterhet som avvikande beteende. Genom intervjuer samlar jag in data som granskas och analyseras med hjälp av den amerikanske sociologen Howard S. Beckers teori om avvikande beteende samt sociologen Randall Collins teori om sociala interaktionsritualer. Jag utgår således från en syn att människans handlingar styrs av samhället och dess normer och att dessa begränsar individers handlande.

Syfte

Målet med detta arbete är att undersöka synen på nykterhet samt hur människors sociala beteende påverkas av att de är nyktra. Jag ämnar beskriva vilken roll alkohol spelar som social dryck för individers syn på nykterhet och undersöka vilken roll samhällets normer och människors förväntningar spelar, och då i synnerhet på nykterhet som avvikande beteende. Den huvudsakliga frågeställningen är således hur informanterna ser på nykterhet, om de ser det som avvikande samt hur individens sociala liv påverkas av att vara nykter.

Uppsatsen är upplagd så att jag kommer att börja med att redogöra för studiens utgångspunkter - tidigare forskning och teorival. Vidare kommer jag att presentera den metod jag har valt att använda mig av, hur jag har gått tillväga samt introducera mina informanter. Därpå följer ett avsnitt där jag presenterar och analyserar insamlad data uppdelat i tre delar: alkohol som social dryck, normer och förväntningar samt avvikelse och utanförskap. Arbetet avslutas med en sammanfattande diskussion där jag redogör för de slutsatser som jag har kommit fram till samt presenterar några vidare reflektioner på området.

Uppsatsens utgångspunkter

När jag undersöker hur informanterna i min studie uppfattar nykterhet kommer jag att ha min utgångspunkt i att människans handlingar styrs av samhället och dess normer; sociala strukturer och institutioner är övergripande och begränsar individens handlande. En annan utgångspunkt i studier av nykterhet som avvikande beteende skulle kunna vara att individens egen moral styr hennes handlingar och att det inte finns något objektiva sätt att beskriva omoraliska handlingar på.

Teoretiska utgångspunkter

Alkoholforskningen i Sverige har mestadels fokuserats på missbruk och konsumtionsmönster. Det har gjorts betydligt färre studier där alkohol har setts som social umgängesdryck.

Etnologen Ingegerd Sigfridsson diskuterar i *Självklara drycker; kaffe och alkohol i social samvaro* (2005) alkoholhaltiga drycker samt kaffe i termer av normer och avvikelser. Hon undersöker människors förhållningssätt till kaffe och alkohol, hur relationen mellan individ och kollektiv ser ut beträffande användning av alkohol samt om det finns skillnader i inställningen till alkohol beroende på bland annat klasstillhörighet. Sigfridsson beskriver alkohol som en social dryck som dricks både i sällskap med vänner och tillsammans med människor man inte känner. Alkoholhaltiga drycker är självklara i sociala sammanhang och det tas ofta för givet att alla dricker dessa drycker. Oavsett om vi dricker alkoholhaltiga drycker eller ej så måste vi förhålla oss till dem. Vi måste tacka ja eller nej och ibland till och med ge en förklaring till varför vi inte dricker dessa drycker. Uttrycket *gå ut och ta en öl* syftar ofta inte bara till att dricka öl, men även till att umgås och prata. Det kan till och med vara så att öl inte dricks vid ett sådant tillfälle; man kan lika gärna dricka vin.

Även om jag i första hand är intresserad av alkohol som social dryck och nykterhet som avvikande beteende så finns det forskning om alkoholens och nykterhetsrörelsens historia som har varit av stor vikt för mig. Jag har kunnat bilda mig en uppfattning om hur normerna runt alkohol har utvecklats över tid samt ser ut idag. Ekonomihistorikern Lars Magnusson (1991) beskriver på vilket sätt alkoholkonsumtion är en social företeelse omgärdad av normer för vad som är normalt. Han redogör för hur dessa normer har förändrats över tid, från det att alkoholkonsumtion var något som hörde hemma på krogen till idag då vi dricker alkohol både i hemmet samt på restauranger och på andra uteställen - både som måltidsdryck och som berusningsmedel. Han beskriver hur det sociala

livet på krogen fungerade som bland annat arbetsförmedling. Om man inte deltog hamnade man lätt utanför det sociala skyddsnätet. Han redogör även för hur vi idag, genom att dricka alkohol, markerar vår särställning i förhållande till andra samt visar vår sociala tillhörighet. Etnologen Kjell Bergman beskriver i *Nyktethetskamp och kulturell förändring* (1991) hur det ofta dras paralleller mellan alkoholism och diabetes på grund av inskränkningar i den vardagliga livsföringen. Alkoholism ses då som en sjukdom. Bergman studerar på vilket sätt psykologers, institutioners och organisationers terminologi och resonemang påverkar människors medvetande och kommunikativa förståelse. Denna forskning har varit intressant för mig då liknande jämförelser har gjorts i min undersökning.

Howard Becker: Avvikande beteende och utanförskap

Det finns flera olika sätt att se på avvikande beteende. Man kan se på det med ett statistiskt synsätt, då allt som avlägsnar sig från genomsnittet är avvikande. Man kan även förstå avvikande utifrån ett patologiskt synsätt, då avvikande är en sjukdom. Howard S.Beckers (1963) definition av en avvikare är dock någon som bryter mot en samförstådd regel och en avvikelse definieras som en offentligt stämplad överträdelse.

Enligt Becker är en utanförstående person någon som handlat felaktigt och brutit mot en regel, skapad av en social grupp. Olika grupper har olika regler och benämner och bedömer olika handlingar som avvikande. En regel kan vara formell och upprätthållas av lag eller informell och upprätthållas genom informella sanktioner. De är differentierade efter klass, etnisk bakgrund, yrke och kultur.

Till vilken grad andra reagerar på en handling, som ses som avvikande, varierar. Somliga regler tillämpas endast då en handling får vissa konsekvenser. Vid vissa tillfällen kan en handlings reaktion bli betydligt starkare än vid andra tillfällen. Vem som begår en handling och vem som känner sig ha lidit skada av den är också faktorer för till vilken grad andra reagerar.

Det är sociala grupper som skapar avvikelse genom att upprätta de regler vilkas överträdelse utgör avvikelsen. Regler tar sin början i värderingar, där värdering i detta fall är ett kriterium eller en norm för de val man har i en viss situation. För att en regel ska skapas måste någon ta initiativ till att vidmakthålla den, vilket drivs fram genom personligt intresse. Avvikelsen är en följd av andras reaktioner på en viss persons handlande; en process genom vilken avvikarna blir uppfattade som utanförstående. Det finns följaktligen inga gemensamma karaktärsdrag bland avvikarna som förklarar avvikelsen.

Den avvikande individens perspektiv tenderar att skilja sig starkt från perspektivet hos personer som fördömer det avvikande beteendet. Det avvikande beteendet utförs avsiktligt eller oavsiktligt. Avvikaren kan känna att hon har dömts efter regler som hon varken accepterar eller har varit med om att inrätta. Andra människor har påtvingat henne sina regler, vilket har varit möjligt på grund av maktskillnader. Att ses som en avvikare kan leda till ökad avvikelse. Människor som ses som avvikare bildar ibland subkulturer där de anser att det de själva gör är rätt och det som de andra gör är fel.

Randall Collins: Sociala interaktionsritualer

Enligt den amerikanske sociologen Randall Collins (2004) så hålls samhället ihop av sociala interaktionsritualer. Dessa ritualer verkar för att skapa och upprätthålla solidaritet, inte minst inom stratifierade grupper och grupper i konflikt, men även inom fredliga grupper. Resultatet av att delta i sociala ritualer är en känsla av medlemskap, självförtroende och en önskan att handla på ett sätt som anses som det moraliskt rätta. Dessa resultat bidrar till att en gränslinje, som markerar vilka som tillhör ritualen och vilka som står utanför, uppstår.

En social interaktionsritual kan bestå av olika saker som sägs, olika gester, artefakter, symboler eller till och med vilka kläder som bärs. Ofta finns det dominanta symboler som de inom gruppen styrs och orienterar sig mot. Alla inom ritualen fokuserar på ett visst objekt eller en viss handling och man delar ett gemensamt humör, en erfarenhet eller en upplevelse. Symboler som representerar gruppen skapas, och dessa symboler försvaras mot dem som står utanför. Antingen så passar man in eller så passar man inte in i en grupp - man är således antingen inkluderad eller exkluderad i ritualerna. Inom grupperna förstärker en ritual medlemmarnas känslor och upplevelser. En sorgsen församling på en begravning blir till exempel mer sorgsen efter en stund, än när de började. Medlemmarna dras med i rytmen samt sättet att vara och prata.

Vissa grupper har mer resurser för att tillämpa sina ritualer än andra. Grupper med mer solidaritet och därmed starkare symboler kan alltså dominera över dem med mindre solidaritet. Det finns inte bara en maktobalans mellan olika grupper utan även en maktobalans inom en grupp individer som utför samma ritualer. De närmare ritualens centrum är mer privilegierade och det är de som ger order. De medlemmarna som står längre ifrån ritualens centrum är de som tar order. Det finns även de som inte tar några order. De är icke-

medlemmar som interagerar med medlemmar som jämlikar. I det förhållandet finns ingen maktobalans utan relationen är horisontell.

Enligt Collins så finns det tre olika tobaksritualer som jag menar kan appliceras även på alkohol. Den första är alkoholkonsumtion som *avslappnande ritual* som kännetecknas av lugn och ledighet från jobb. Den andra är konsumtion av alkohol som *berusande ritual*. Denna kännetecknas av förstärkt stämning och njutning. Den sista ritualen kallar Collins för *elegant ritual* och den kännetecknas av konsumtion i sociala situationer.

Enligt Collins har alkohol uppnått prestige genom att vara en social vana vid fest och middag. Konsumtion av alkohol producerar en fysisk berusning som genom interaktionsritualer formas till en kroppslig och emotionell upplevelse. Collins påstår att en helt isolerad människa inte skulle börja röka, dricka kaffe eller dricka alkohol eftersom detta är sociala företeelser. Han menar även att man kan bli beroende av sociala ritualer, såsom de ritualer som återfinns runt alkoholkonsumtion, och inte bara av den beroendeframkallande alkoholen. Han jämför beroendet av sociala interaktionsritualer runt alkohol med beroende av till exempel hasardspel och av att arbeta.

Metod

Kvalitativ metod

I den kvalitativa forskning som jag har utfört har jag hämtat mycket inspiration och stöd från *The new language of qualitative method* (1997) skriven av de två amerikanska sociologerna Jaber F. Gubrium och James A. Holstein. De menar att kvalitativ forskning är studier av fenomen som sker i dess naturliga miljö och syftet är att skapa djupgående förståelse för ett visst sätt att leva. Det är ett försök att nå förståelse för människors sociala, kulturella, politiska och ekonomiska vardagliga liv.

Intervjun är det vanligaste tillvägagångssättet inom kvalitativ metod och det är den metod som gör min undersökning möjlig att genomföra. Jag har använt mig av intervjuer för att nå förståelse för hur människor ser på verkligheten, hur de förhåller sig till nykterhet i sin vardag. Jag har undersökt och beskrivit synen på nykterhet ur olika aktörers perspektiv, samt hur aktörer deltar i, konstruerar, upplever och föreställer sig sina liv. Jag har samlat in subjektiva åsikter och genom dessa skaffat mig en uppfattning av de intervjuades samlade erfarenheter.

De subjektiva åsikter som jag har samlat in har jag så objektivt som möjligt presenterat i den här uppsatsen. Min bakgrund och avsaknaden av distans kan naturligtvis negativt påverka resultatet av min studie. Jag måste se på min egen vardag utifrån och studera det vardagliga livet som jag själv är en del av, vilkas normer för mig är självklara. Min erfarenhet och min bakgrund har dock även varit en tillgång för min studie.

I och med att den kvalitativa forskaren lever i direkt kontakt med dem som studeras kan hon förstå och dokumentera det sociala livet i en process, när det händer (Gubrium & Holstein, 1997). Min bakgrund och min förståelse för synen på nykterhet har varit en tillgång för min studie då jag väl känner till området och miljön som jag har studerat, eftersom jag själv lever i den. Närheten jag har till mitt forskningsämne gör att jag inte har behövt lära mig ett visst handlingsmönster eller fackspråk för att kunna genomföra min forskning. Den största förmånen med mitt forskningsämne är dock att det är både inspirerande och motiverande att studera något som ligger mig så nära.

Material: Data från intervjuer

Materialet till min studie utgörs av intervjusvar från de elva personer som jag har intervjuat. Fem av dessa intervjuades samtidigt i en gruppintervju med anledning av att skapa diskussion samt att informanternas samtal och åsikter skulle inspirera till vidare reflektioner och utveckla nya infallsvinklar. De resterande personerna intervjuades enskilt då de inte känner varandra. Jag har genomfört semistrukturerade intervjuer, då jag har varit intresserad av det fria berättandet. En semistrukturerad intervju är en diskussion mellan forskaren och informanten, som följer vissa teman (Crang & Cook, 2007). För att öka kvaliteten på intervjun har jag använt mig av en checklista med olika teman och en del förskrivna frågor. Denna har bidragit till att det som jag har ansett viktigt att ta upp vid intervjutillfällena har tagits upp och diskuterats. Intervjupersonerna har dock haft möjlighet att fritt berätta det de finner intressant och relevant för min studie.

I urvalet av intervjupersoner har jag använt mig av snöbollsmetoden. Jag har följaktligen intervjuat personer som jag känner, samt vänner och bekanta till personer som jag känner. Min målsättning har varit att välja ut intervjupersoner med olika bakgrund, utbildning och yrke. Detta är inte för att jag ska kunna göra jämförelser mellan dessa utan för att jag ska nå en så bred förståelse som möjligt för synen på nykterhet.

Mitt urval av informanter har bestått av personer som jag vet dricker alkohol samt personer som inte dricker alkohol. Både kvinnor och män, som i huvudsak bor i Skåne,

har deltagit i studien. Jag har begränsat mitt urval av intervjupersoner till åldersgruppen 21 till 28 år, då de flesta jag umgås med är i det åldersspannet och således har varit lättillgängliga för intervju. Majoriteten anser sig komma från en medelklassfamilj, medan knappt en tredjedel från en arbetarklassfamilj. Det är en viss övervikt av studenter bland informanterna, då många personer i åldersgruppen för min studie och i min umgängeskrets är just studenter. För att öka kvaliteten på min undersökning har intervjuerna bandats och transkriberats.

Intervjupersonerna har informerats om syftet med forskningen, mitt tillvägagångssätt samt hur forskningsmaterialet kommer att användas. För att informanterna ska få förbli anonyma och för att jag ska kunna garantera integritet så har jag valt att ge dem andra namn.

Intervjupersoner

Fem av de personer som jag har intervjuat uppger att de av olika anledningar inte dricker alkohol eller dricker sällan (inte fler än en gång per månad).

Anders är 27 år och egenföretagare i filmbranschen. Hans pappa missbrukade alkohol och som försiktighetsåtgärd, då han tror att alkoholmissbruk är ärftligt, dricker inte heller Anders. Han är uppvuxen med inställningen att han måste dricka alkohol för att ha kul. Tidigare har han druckit alkohol, men då han är rädd för att bli missbrukare har han gjort ett aktivt val att inte dricka. Anders: *Man kan definiera [nykterism] utefter en promillegräns eller att man dricker så att man inte blir påverkad. Jag tycker att om man säger att man är nykterist så dricker man ingenting alls. Total avhållsamhet från alkohol.*

David är en 28-årig student. Han har studerat språk, sociologi och musik. Han tycker inte om öl eller vin och dricker därför sällan alkohol. Han anser sig vara nykterist även om han emellanåt smakar olika sorters vin för att se om han gillar dem. Oftast faller de honom inte i smaken. Vid fest och middagar dricker han istället juice eller något annat alkoholfritt. Han anser att han varken får roligare eller blir modigare när han dricker: *Jag upplever inte att alkohol fungerar på mig.* En annan anledning till att han inte dricker alkohol är att han vill undvika att fastna i ett beroende: *Jag vill inte känna ett behov av något som är negativt för min hälsa.*

Christoffer är egenföretagare inom filmbranschen. Han studerar samtidigt filmvetenskap och han är 27 år. Han dricker inte och har aldrig druckit alkohol, av ideologiska skäl. Han vill inte

bidra till alkoholindustrins framgångar. Tidigare höll Christoffer fast vid att inte dricka med anledning av att nykterism var en del av hans identitet. Han byggde upp sin identitet runt att vara nykterist och vegetarian och han ogillade dem som drack och ville inte vara i närheten av dem. Idag accepterar han att människor runt omkring honom dricker alkohol, men tackar själv alltid nej.

Elin studerar och jobbar extra i klädbutik. Tidigare har hon jobbat som volontär i Kongo. Hon är 21 år och idrottar mycket. Hon dricker inte alkohol mer än en gång i månaden. Elin anser att nykterism är: *Att inte dricka någonting. Men det stämmer kanske inte överens med hur bilden är generellt. Jag tror att många tycker att det är att inte dricka sig berusad.* Hon har alkoholism i släkten och detta har avskräckt henne från att dricka för mycket alkohol.

Peter är 28 år och läkare. Han tycker om alkohol, men då hans sambo är nykterist dricker han inte mer än någon gång i månaden. Han träffar ofta människor i jobbet med alkoholproblem, som avskräcker honom från att dricka större mängder alkohol. Han tycker dock att det är trevligt att dricka ett glas vin eller två till maten och hade önskat att hans sambo hade druckit alkohol. Nykterhet definierar Peter som: *Att inte ha någon etanol i kroppen.*

De resterande sex informanterna uppger att de dricker alkohol mer än en gång per månad. Det tidigare förhållandet till alkohol skiljer sig åt mellan informanterna, precis som deras skäl för att dricka.

Lisa är student i utvecklingsstudier och är 22 år. Hon dricker alkohol ihop med vänner, men inte gärna med familj och släkt: *Jag känner mig lite obekvämt i sådana situationer (...) [Mina föräldrar] vill att jag ska vara ansvarsfull och inte dricka för mycket.* Tidigare, då hon idrottade mycket, var hon emot att dricka alkohol och att röka. Nu dricker hon vid fest och middagar men kan även delta vid sådana tillställningar nykter.

Rebecka studerar till lärare i historia och svenska. Hon är 22 år och dricker alkohol ett par gånger i månaden. Vid dessa tillfällen dricker hon sig berusad. Hon dricker dels för att hon tycker att det underlättar när hon träffar nya människor och dels för att hon inte vill att andra ska uppfatta henne som tråkig. Hon anser att nykterism är: *Att inte dricka. Är man nykterist så dricker man aldrig.*

Annika är 22 år och student i utvecklingsstudier. Tidigare har hon jobbat i bland annat Tanzania som volontär. Hon dricker alkohol ungefär två gånger i veckan och tycker att det är trevligt att dricka vin ihop med vänner. Enligt Annika så dricker nykterister ingen alkohol alls.

Maria är 28 år och jobbar i butik. Hon dricker alkohol vid middagar och fester. Hon dricker ungefär två gånger i veckan - för att hon tycker att det smakar bra, för att det är socialt och för att hon har roligare när hon dricker. Nykterism associerar hon med en person med tidigare alkoholproblem: *En som går på AA-möten och inte dricker längre*. Efter att ha tänkt efter kommer hon dock fram till att en nykterist är en person som inte dricker någon alkohol alls.

Sofia studerar juridik och är fackligt aktiv. Hon är 22 år och hon dricker mindre nu än vad hon har gjort tidigare, vilket hon tror beror på att hon numera är sambo och inte går ut och festar lika ofta som förut. Hon började dricka tidigt: *Då var det coolt att dricka*. Hon tycker att det är gott med ett glas vin till maten och hon dricker alkohol flera gånger i månaden.

Kristina är 22 år och psykologistuderande. Hon hade för ett par år sedan en period i sitt liv då hon drack mycket, men valde att lämna det levnadssättet bakom sig: *Jag har bott ett halvår på Gran Canaria. Då festade jag väldigt mycket och flyttade hem*. Nu dricker hon ungefär en gång i veckan. Hon anser att: *Nykterhet är när man inte dricker någon alkohol alls*. Hon anser dock att studenter i allmänhet tycker att: *Om någon druckit en cider så anser de sig vara nyktra. Men det tycker inte jag är att vara nykter*.

Analys av intervjumaterialet

I intervjuerna som gjorts talade informanterna om nykterism enligt tre teman: alkohol som social dryck, normer och förväntningar samt avvikelse och utanförskap.

Alkohol som social dryck

Enligt Sigfridsson är alkohol en social dryck: *Man umgås när man dricker och dricker när man umgås* (Sigfridsson, 1993, s. 211). Hon framhåller i sin avhandling *Självklara drycker; kaffe och alkohol i social samvaro* (2005) att det är gemenskapen och samvaron, som uppstår mellan människor när man dricker alkohol, som gör alkohol till en social dryck.

Alkoholhaltiga drycker är ofta så betydelsefulla i socialt umgänge att de upplevs som självklara i sociala sammanhang.

Majoriteten av informanterna anser att det är socialt att dricka. De menar att när alkohol konsumeras umgås människor mer med varandra. Alkohol är avslappnande och får människor att öppna upp sig, vilket resulterar i att alla blir mer sociala och får roligare. Sofia anser att svenskar är instängda och tråkiga som nyktra och inte pratar med andra, såsom människor gör i många andra länder. När man däremot dricker alkohol, så umgås alla mera med varandra. Utifrån Collins (2004) syn på ritualer kan beteendet att dricka alkohol för att umgås förstås utifrån den *berusande ritualen* som kännetecknas av förstärkt stämning och njutning. Alkohol konsumeras således för att höja stämningen - för att det ska bli lite trevligare.

Informanterna anser att alkohol förknippas med sociala sammanhang; vid umgänge konsumeras alkohol. Annika säger att hon tycker att det är trevligt att, när hon umgås med vänner, dricka en flaska vin, och Maria berättar att hon gärna dricker alkohol när hon träffar sina vänner. Hon nämner ett antal tillfällen då hon dricker alkohol, alla i umgänge med andra:

Om min sambo lagat en fin middag eller om vi är på restaurang och äter, då tar jag gärna ett glas vin. Vid fest med kompisar och kollegor, vid sociala tillfällen och vid middagar. (...) Vid firande av högtider tycker jag att det är självklart att dricka alkohol.

Kristina menar att när ordet fest nämns så förknippas det med alkohol. Denna syn på alkoholkonsumtion i socialt umgänge kallar Collins (2004) *elegant ritual*. Den innebär att alkohol konsumeras i sociala situationer.

Peter anser att anledningen till att alkohol konsumeras i sällskap med andra är för att människor blir sociala och pratglada av alkohol, samtidigt som flera av informanterna uppger att de inte skulle dricka alkohol i ensamhet. Enligt Sigfridsson (1993) är alkoholhaltiga drycker gemenskapsdrycker som är en symbol för fest och som inte konsumeras i ensamhet; alkohol utan sällskap är tabu.

De flesta informanterna anser att det är möjligt att vara social utan att dricka alkohol - att det beror på den nyktres personlighet. Peter berättar att han inte är så social bland människor han inte känner, om han inte dricker alkohol. Maria anser att hon inte har något problem med att vara nykter, då hon kan vara social ändå. Hon reflekterar om det kan vara osocialt att inte dricka:

Jag tycker inte att det är osocialt att inte dricka, så länge man är social och trevlig (...) och är på samma nivå - skrattar och har kul. Det beror på hur man är som person; vissa människor är inte så öppna och framåt.

Rebecka anser att: *Om man håller låda så är det okej att inte dricka, men inte om man bara är där.*

Normer och förväntningar

Det är mera normalt att dricka alkohol än att inte dricka alkohol.

Majoriteten gör det och man lär sig att man ska göra det. Det sociala umgänget bygger på det. (...) Dricker man inte så ses man som onormal. Det är känslan jag får (Christoffer).

Sociala grupper inrättar regler, vilka tar sin början i värderingar eller normer. Dessa regler skapas genom att de vidmakthålls genom personligt intresse (Becker, 1963). Jag har frågat informanterna hur de anser att dessa regler och normer i samhället ser ut beträffande alkohol. Flera av informanterna svarade att normen i samhället är att dricka alkohol. Annika anser även att normen är att inte bli full, medan Kristina anser att normen ofta är att bli full, men att det kan variera beroende på samhällsgrupp. De anser båda två att normerna inte ser likadana ut för yngre studenter som för andra grupper i samhället och att normerna ser annorlunda ut i andra länder.

Att informanterna har olika sätt att se på normerna gällande alkohol kan dels bero på att normerna ser olika ut i olika samhällsgrupper; vad någon vill uttrycka genom att dricka kan skilja sig åt. Genom att dricka markerar vi vår särställning i förhållande till andra och vi uttrycker vem vi är. Vi markerar sociala gränser. Det sociala drickandet är en kod som får mening då den refererar till något utanför sig självt, till exempel kulturen, historien eller samhället (Magnusson, 1991).

Majoriteten av informanterna anser att det finns förväntningar på att dricka alkohol vid middagar och på fester, särskilt vid finare tillställningar. Elin, som väldigt sällan dricker alkohol, menar att dessa förväntningar består i att inte tacka nej: *Om det bjuds så ska man tacka ja. Man förväntas att dricka ett glas och påfyllning i alla fall.* Att tacka nej är att handla felaktigt. Vid den felaktiga handlingen så bryts det mot den informella regel som skapats av den sociala grupp personerna runtomkring tillhör (Becker, 1963).

Anders, vars pappa har missbrukat alkohol, upplever att det finns förväntningar på att, vid till exempel nyår, dricka champagne. För att inte förstöra festen händer det då att

Anders tar ett glas. Han dricker således alkohol, även då han skulle vilja avstå på grund av hälsoskäl. Om det vid en fest inte skulle serveras alkohol tror Anders att folk skulle bli besvikna och förvånade, eftersom det skulle finnas förväntningar på att alkohol skulle serveras.

Elin påstår att normerna är att dricka på helger och vid annan ledighet:

[Alkoholkonsumtion] förknippas med avkoppling och ledighet - att unna sig. När man börjar semestern så är att ta en drink det första man gör. David anser att alkohol konsumeras på helger, då man firar att det är slut på arbetsveckan, medan Peter menar att anledningen till att alkohol konsumeras i mindre utsträckning på vardagar är för att folk då jobbar och om de dricker alkohol så är de inte lika skärpta dagen efter på jobbet. De flesta informanterna anser att det inte är accepterat att dricka alkohol på vardagar, vilket socialhistorikern Matti Peltonen (1991) förklarar med att normerna i Norden endast tillåter berusning på fritiden. Det är inte accepterat att i någon mån vara berusad på jobbet och berusning ses ofta som något negativt.

Christoffer, som har valt att inte dricka alkohol av ideologiska skäl, anser att få personer reflekterar över varför de dricker: *Eftersom det är en norm [att dricka alkohol] så reflekterar ganska få över varför de dricker. Jag tror att det beror på tradition.* Peter säger att han tror att anledningen till att det ses som naturligt att dricka vid festliga tillfällen och att det även finns förväntningar på att vi ska dricka, beror på att vi är vana och upp vuxna med det.

Annika och Sofia menar att det är mycket upp till andra om de dricker eller inte. Det är sammanhanget och umgänget som bestämmer om de dricker alkohol. De anpassar sig efter andra. Även Maria säger att hon påverkas av omgivningen och hon anpassar sig efter den: *Man anpassar sig efter de man umgås med.*

De förväntningar som finns på att dricka skapas enligt David av sociala tillställningar. Han känner ofta press på att dricka och han tror att folk försöker leva upp till de förväntningar som ställs. De gör detta genom att dricka, även om de kanske egentligen inte vill. Rebecka, som studerar till lärare, säger att det finns alkoholhaltiga drycker som hon dricker men inte tycker är goda. Elin anser precis som David att det är påtvingat att dricka alkohol och att det är för mycket press på att dricka. Hon säger att: *Om man inte dricker i sociala sammanhang så avviker man från normen. Man kan även dricka så mycket att man avviker - om man däckar eller inte längre är rolig.*

Eftersom det finns förväntningar på att dricka alkohol vid middagar och fester så ifrågasätts det när någon väljer att inte dricka. Majoriteten av informanterna har varit med om

att deras avståndstagande från alkohol, om så bara för en kväll, har ifrågasatts. Anders anser att detta beror på att folk är vana vid att dricka alkohol:

Det är människors levnadssätt [att dricka alkohol] och folk i deras umgängeskrets och familj dricker. Det blir obegripligt för dem varför en person inte dricker. Det är så naturligt för den personen att följa mönstret att dricka. Det blir för dem ett avvikande beteende att inte dricka. Den som inte dricker uppfattas som konstig.

Det finns, förutom förväntningar på att konsumera alkohol, även förväntningar på hur folk ska agera när de är nyktra. Majoriteten av informanterna anser att de förväntas vara tråkiga om de inte dricker alkohol vid fest eller på en middag. Rebecka anser att det finns förväntningar på att vara tyst och tråkig om man inte dricker och vill gärna motbevisa detta genom att vara social och trevlig när hon inte dricker.

Flera av informanterna uppger att de har varit i en situation där de har tyckt att det har varit jobbigt att berätta att de inte vill dricka alkohol. Maria säger att hon vid flera tillfällen har ljugit om varför hon inte dricker samtidigt som hon i några situationer berättat den verkliga anledningen: att hon inte vill. Annika säger att hon kan känna sig obekväma av att inte dricka om det är en fin middag. De flesta informanterna tror att andra ser på dem som inte dricker som tråkiga och konstiga och detta är ibland anledningen till att informanterna inte vill berätta varför de inte dricker. Christoffer har dock inget emot att berätta att han inte dricker alkohol: *Om folk tycker att jag är dum i huvudet eller märklig för att jag inte dricker så får jag vara det. Det får stå för dem.*

Bergman skriver i *Nykterhetskamp och kulturell förändring* (1991) att det ofta dras paralleller mellan alkoholism och diabetes. Detta görs på grund av liknande inskränkningar i det vardagliga livet - att inte dricka och äta viss mat och dryck. Christoffer, som är både nykterist och vegetarian, jämför nykterism med vegetarianism. Båda ställningstaganden - att inte äta kött och att inte dricka alkohol - ifrågasatts av hans omgivning. Båda beteenden avviker ifrån normen att dricka alkohol och att äta kött, och båda två innebär avhållsamhet från förtäring, från mat och dryck.

Avvikelse och utanförskap

En av anledningarna till att vi lär oss att dricka alkohol är att vi vill tillhöra gemenskapen och känna tillhörighet - inte hamna utanför ett umgänge. Detta har vi lärt oss av dem vi umgås

med - familj, vänner, arbetskamrater. Alkohol är för många en viktig beståndsdel i umgängeslivet (Pedersen, 1998).

Att avvika från normen och inte leva upp till de förväntningar som ställs kan leda till att de som inte dricker känner sig utanför eller känner sig som avvikare. Att inte följa sociala regler, formella eller informella, leder till sanktioner (Becker, 1963). De informella sanktionerna kan bland annat bestå i påtvingat utanförskap eller ifrågasättande av handlingar och åsikter.

Något som kan bidra till att de som är nyktra känner sig utanför är att de upplever att de ofta måste ge en förklaring till varför de inte dricker. Sofia uppger att vissa personer tycker att de som inte dricker är konstiga och därför krävs det ofta att de motiverar varför de väljer att inte dricka. Elin säger att hon känner sig obekvämt då hon måste förklara varför hon inte dricker. Hon tror att anledningen till detta är att hon: *Sticker ut och inte gör som man förväntas att göra och att det irriterar folk*. Peter tror att ifrågasättandet uppstår på grund av att det är ovanligare att vara nykter än att dricka alkohol. Även Peter upplever att det uppfattas som konstigt att inte dricka och han känner sig utanför när folk frågar varför han inte dricker. Christoffer anser att han, varje gång han möter nya människor, får ge en förklaring till varför han inte dricker alkohol: *Det har väl med att göra att jag är en avvikare och folk vill veta varför. Det kan lätt leda till att man blir ursäktande för att man inte dricker alkohol och därmed är en avvikare*.

David berättar att han kan uppleva en känsla av utanförskap då folk omkring honom ifrågasätter varför han inte dricker. Han anser att han inte behöver vara som alla andra för att delta i gemenskapen, och han känner inte att anledningen till att han känner sig utanför är för att han inte dricker. Det är andras sätt att uttrycka sig som skapar utanförskapet. Det är de som dricker som skapar utanförskapet genom att ifrågasätta varför han inte dricker eller kalla honom mes då han berättar att han inte vill ha någon alkohol. Enligt Becker (1963) är avvikelsen en följd av andras reaktioner på en viss persons handlande - en process genom vilken avvikarna uppfattas som utanförstående.

David tror att de som inte dricker tycker att han inte är så manlig för att han väljer att avstå från alkohol och att de ifrågasätter hans val att inte dricka eftersom han avviker från mängden. Han tycker å andra sidan att han är starkare än dem eftersom han står emot en grupp människor; det är de som dricker som är svaga. Hans perspektiv skiljer sig från andras perspektiv, därmed anser de andra att han avviker. Enligt Becker (1963) anser ibland de som ses som avvikare att det de själva gör är rätt och det som de andra gör är fel. De kan

känna att de har dömts efter regler som de varken accepterar eller har varit med om att inrätta, att andra människor har påtvingat dem sina regler (Becker 1963).

Elin anser att det inte bara är ifrågasättandet av varför hon inte dricker som gör att hon kan känna sig besvärlig. Även att folk försöker att övertala henne att dricka gör att hon känner sig obekvämt: *De brukar fråga varför och sen frågar de om jag ändå inte ska ha lite. Kom igen!* Annika säger att det händer att hon försöker övertala en nykter person att dricka alkohol, eftersom hon vill att andra ska ha lika roligt som hon själv: *Inte för att de är tråkiga, men för att de ska vara med i gemenskapen.*

Anders gillar inte när folk försöker övertala honom till att dricka alkohol. Han har fått mycket påtryckningar av släkten att dricka och detta gör att han inte gärna går på släkträffar. Även David känner sig pressad till att dricka alkohol och gillar inte när folk försöker övertala honom till att dricka. Han undviker att gå till pubar och andra uteställen, med anledning av att han inte dricker; han deltar inte lika mycket i det sociala livet på grund av att han är nykterist.

Även Christoffer har tackat nej till sociala tillställningar för att han vet att syftet är att bli full. Han anser då att han har bättre saker för sig och går inte dit. Hans val att inte dricka alkohol har även hållit honom ifrån att ha fester; han har inte vetat hur han ska säga att gästerna inte ska ta med sig alkohol utan att låta som en extremist. Han uppger att han kan känna att hans ideal till viss del kan begränsa vem han umgås med; tidigare ville han inte umgås med alkoholpåverkade personer eller ha en flickvän som drack alkohol. Christoffer väljer att umgås med människor som accepterar hans val att inte dricka: *Folk som inte försöker normalisera mig.*

Både Peter, som är läkare, och Elin uppger att de inte vill avvika från mängden utan vill vara en del av gemenskapen och passa in bland de andra runt omkring dem. Elin anser att eftersom hon inte vill avvika från mängden så gör hon ofta som alla andra: *Om de dricker alkohol, så dricker man själv alkohol.* Det som avgör om Peter dricker eller inte är om han är på humör att dricka samt om de i hans omgivning dricker. Om andra dricker så blir det oftast så att han också dricker, då han inte vill avvika från mängden.

David anser att det verkar som att folk dricker för att inte stå utanför. Han säger att det säkert finns människor, särskilt ungdomar, som inte vågar stå emot resten av gruppen. Enligt Christoffer så tror folk att alkohol är en viktig komponent för att vara social, men han håller själv inte med. Maria anser precis som Christoffer att det inte är alkoholen som avgör

om en person är social eller inte. Hon anser att om någon är social utan att dricka, så tillhör den personen gemenskapen även om hon inte dricker.

Flera av informanterna som dricker alkohol säger att de aldrig skulle låta bli att prata med någon för att personen inte dricker alkohol och därmed ställs personen inte utanför gemenskapen. Christoffer, som anser att det inte är alkoholen som avgör om man är social eller inte säger att han kan känna sig utanför gemenskapen på fester, där de flesta dricker alkohol, trots att han är social. Det handlar inte bara om att inte vara lika social som de andra. Han tycker att det känns som att en tredjedel av alla samtalsämnen på en fest handlar om alkohol, vilket direkt ställer honom utanför gemenskapen. Han känner dock att när samtalsämnen inte handlar om alkohol så är han jämlik de andra. Han står utanför gruppen, men interagerar med dem inom gruppen som jämlik; han har en horisontell relation till de andra (Collins, 2004). Han dras med i stämningen och gemenskapen samt accepteras av de andra. Detta gör att utanförskapet inte är totalt, utan situationsbetingat.

Det är således inte bara att den nyktre inte blir berusad eller mera social som kan göra att personen inte tillhör gemenskapen. En anledning är att hon eller han inte deltar i de ritualer som utförs av alla inom gruppen alkoholdrickare. Dessa ritualer verkar, enligt Collins (2004), för att skapa och upprätthålla solidaritet inom gruppen. Att dricka alkohol skapar en känsla av medlemskap för dem inom gruppen - dem som dricker alkohol. Alla fokuserar på samma handling - att dricka alkohol. De delar samma humör och upplevelse, glädje och berusning. Medlemmarna förstärker varandras känslor; de drar med varandra i rytmen och sättet att vara och prata. Om en nykterist är på fest och det endast finns alkoholhaltiga alternativ att dricka, blir det omöjligt att delta i ritualerna. Christoffer har varit med om ett sådant tillfälle och berättar att hans inställning till festen förändras beroende på om och hur det bjuds på alkoholfritt:

Förra året var det premiär av en film som var sponsrad av ett bryggeri, då fanns det bara öl i baren. (...) Jag kan bli negativt inställd till en tillställning när det inte finns något alkoholfritt alternativ. Om någon gjort en alkoholfri välkomstdrink är det positivt. Jag kan vara lite känslig mot när de säger att det finns drinkar och att de innehåller alkohol, men att det finns ett alkoholfritt alternativ. Då är det en ersättning för dem som av någon anledning inte dricker. Det är inte två jämbördiga alternativ; de säger inte att det finns drinkar, med eller utan alkohol.

Inom ritualen att dricka alkohol så finns det en mängd symboler som förstärker känslan av medlemskap samt känslan av utanförskap, beroende på om personen deltar i ritualen eller ej.

Alla inom gruppen alkoholdrickare har en önskan om att handla på det sätt som ses som det rätta: att dricka alkohol, att hålla ett glas i handen och att med jämna mellanrum fylla på detta glas. Vinglasen eller ölfaskan fungerar som symboler för gruppen och de demonstrerar vem som tillhör gruppen och vem som står utanför (Collins, 2004).

Anders och Maria påpekar att de känner sig mera utanför om de inte håller ett glas i handen, än om de på en fest dricker något alkoholfritt. Annika och Rebecka håller med. De känner att de behöver ha något att göra: *Något att plocka med*. Annika säger att: *Om en person inte tar del av det som händer, vilket på fest är att dricka alkohol, så tillhör personen inte till fullo gemenskapen. Man kan dricka läsk istället, men inte vatten*. Christoffer, som aldrig druckit alkohol, har tidigare druckit vatten på fester, men han har börjat dricka alkoholfri öl istället. Han har även börjat blanda egna alkoholfria drinkar, eftersom han inte känner sig helt bekväm med att stå med ett glas vatten i handen. Han säger att han, genom att göra detta, normaliserar sig lite.

De flesta informanterna uppger att de kan känna sig obekväma när de inte dricker alkohol. Det händer att Anders ljuger om varför han inte dricker för att han inte känner för att prata om den verkliga anledningen, att hans pappa har haft alkoholproblem. Han kan känna sig både besvärlig och omständlig för att han inte dricker och han upplever ibland att han uppfattas som konstig. Han har vid vissa tillfällen känt att det har varit lite av ett problem att berätta att han inte dricker alkohol. Det är i sammanhang då han träffar nya människor: *Ibland accepterar de och ibland inte*. Han anser att de som inte accepterar att han inte dricker beter sig felaktigt: *Jag dömer inte de som dricker och det borde vara en ömsesidig förståelse*.

Diskussion

Målet med detta arbete har varit att undersöka på vilket sätt enskilda individer ser på nykterhet och huruvida nykterhet kan anses vara ett avvikande beteende. För att visa detta har jag beskrivit vilken roll alkohol spelar som social dryck för individers syn på nykterhet. Jag har även undersökt vilken roll samhällets normer och människors förväntningar spelar för synen på nykterhet, och då i synnerhet på nykterhet som avvikande beteende. Data, insamlad genom utförda intervjuer, har analyserats med hjälp av Beckers teori om avvikande beteende och Collins teori om sociala interaktionsritualer (Becker, 1963; Collins, 2004). Jag har kommit fram till ett antal slutsatser huruvida nykterhet är ett avvikande beteende.

Precis som i tidigare studier, ser mina informanter alkohol som en social dryck, både i betydelsen att det blir mera socialt när människor dricker och med innebörden att

människor dricker vid sociala tillställningar. Alkoholhaltiga drycker är så betydelsefulla för människor vid sociala tillfällen att de ofta ses som självklara; alla förväntas dricka. Det är inte alltid accepterat att någon tackar nej till alkohol i socialt umgänge och det är inte heller helt accepterat att dricka alkohol i ensamhet.

Det har framkommit i mitt material att det är inte bara mer accepterat att dricka alkohol än att inte dricka alkohol. Det ses även som onaturligt och onormalt att inte dricka; normen är att dricka alkohol och sådana är även förväntningarna. Genom att inte göra vad som förväntas så bryts informella regler, enligt Becker (1963) ett beteende med en påföljande sanktion. Dessa sanktioner kan bestå i till exempel påtvingat utanförskap, ifrågasättande av handlingar och åsikter eller övertalningsförsök att dricka. Utanförskapet, ifrågasättandet eller övertalandet gör att flera av informanterna känner sig som avvikare eller inte känner att de är en del av gemenskapen.

Informanterna i min studie påstår att det är omgivningens inflytande som avgör om de dricker eller ej. Att de anpassar sig efter andra och att det är omgivningen som bestämmer vilka förväntningar de har på sig. De som är nyktra förväntas att vara tråkiga och tystare än de som har druckit alkohol. Detta bidrar till att flera av informanterna uppger att de har varit i en situation där de har tyckt att det har varit jobbigt att berätta att de inte vill dricka alkohol och har ljugit om anledningen till att de inte dricker.

Informanterna uppger att de inte vill bryta normerna om det tillkommer en påföljd, utan de försöker då istället anpassa sig genom att ändå dricka lite, dricka en dryck de inte vill dricka eller genom att anpassa sitt beteende så att det passar in med de andras beteende; de följer vissa ritualer, även då de inte tillhör gruppen. Känslan av avvikande och pressen på att de nyktra ska dricka gör att flera av dem som inte dricker undviker vissa sociala tillställningar. Detta inskränker på deras vardagliga sociala liv, då de undviker att till exempel gå på fest, gå ut på pubar eller gå på släkträffar. Nykterheten har även hindrat några av informanterna att umgås med vissa personer.

Utanförskapet som skapas i och med att någon är nykter är inte totalt, utan det är förhandlingsbart. Även om den nyktra inte tillhör gemenskapen i en social grupp kan personen i vissa fall, beroende på personlighet och situation, interagera med gruppen på jämlika villkor. Detta har framkommit i mitt material och det stämmer väl överens med Collins teori om sociala interaktionsritualer. De som dricker alkohol ser inte de nyktra som utanför på samma sätt som de nyktra upplever sig som utanför. De som dricker alkohol säger att de aldrig skulle låta bli att prata med någon för att personen inte dricker alkohol och de anser då att personen inte ställs utanför gemenskapen. De nyktra däremot anser att till

exempel samtalsämnen, symbolerna eller ritualerna som utförs på en fest kan ställa dem utanför gemenskapen.

Sammanfattningsvis, så skapar nykterhet ett utanförskap; det uppfattas som konstigt och onormalt att inte dricka alkohol. Den nyktra är i Beckers bemärkelse avvikande och enligt Collins är hon inte en del av gemenskapen och skapar därmed ett problem. Utanförskapet som uppstår är dock situationsbetingat och förhandlingsbart.

Min studie har fokuserat på varför ett utanförskap uppstår och hur nykterhet uppfattas. Jag har även undersökt hur de nyktra påverkas av att de ställs i utanförskap med anledning av att de inte dricker alkohol. Vidare hade det varit intressant att undersöka hur detta förväntade utanförskap påverkar alkoholdrickare. Väljer de att börja dricka alkohol för att inte hamna i utanförskap? Djupgående intervjuer med ungdomar eller vuxna, som precis har börjat dricka alkohol, skulle kunna bidra till att nå förståelse för denna fråga.

I min studie har jag undersökt på vilket sätt ett litet antal personer, mestadels från medelklassen, i åldern 21 till 28 år ser på nykterhet. Det skulle vara möjligt att genomföra liknande studier där personer i andra åldrar eller med annan bakgrund får uttrycka sin uppfattning av nykterhet. Andra fält i samhället kan ha andra attityder. Resultaten skulle kunna jämföras. Om utanförskapet, som uppstår i och med nykterism, är något som består genom livet eller om det är förändringsbenäget, kan således undersökas.

Utanförskapet skapar vissa problem för den nyktre på det personliga planet. I ett vidare perspektiv skapar det då även problem för samhället? Skulle accepterad nykterhet kunna leda till förbättrad folkhälsa?

Bibliografi

Becker, H. S. (1963) *Utanför; avvikandets sociologi*. Lund: Arkiv förlag.

Bergman, K. (1991) "Nykterhetskamp och kulturell förändring" i A. Gustavsson (red), *Alkoholister och nykterister* (ss. 97-128). Uppsala: Uppsala universitet.

Collins, R. (2004) *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton university press.

Crang, M. A., Cook, I. (2007) *Doing Ethnographies*. London: SAGE publications.

Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (1997) *The new language of qualitative method*. Oxford: Oxford University Press.

Magnusson, L. (1991) "En svensk mentalitet i förändring; Från den bråkige hantverkaren till den skötsamme arbetaren" i A. Gustavsson (red), *Alkoholister och nykterister* (ss. 29-38). Uppsala: Uppsala universitet.

Pedersen, W. (1998) *Bittersøtt; Ungdom, sosialisering, rusmidler*. Oslo: Universitetsforlaget.

Peltonen, M. (1991) "Vetande, makt, sociologi; Debatten mellan Veli Verkko och Pekka Kuusi om det finska ölsinnet våren 1948" i A. Gustavsson (red), *Alkoholister och nykterister* (ss. 137-168). Uppsala: Uppsala universitet.

Sigfridsson, I. (1991) "På kurs med UNF" i A. Gustavsson (red), *Alkoholister och nykterister* (ss. 325-342). Uppsala: Uppsala universitet.

Sigfridsson, I. (1993) "Den vindrickande nykteristen" i A. Gustavsson (red), *Kulturforskning kring alkohol i Norden* (ss. 211-218). Uppsala: Uppsala universitet.

Sigfridsson, I. (2005) *Självlara drycker; Kaffe och alkohol i social samvaro*. Göteborg: Bokförlaget Arkipelag.